

lirtildiğine göre onların okur yazar olanlarından bir kısmı yahudi kutsal metinlerinden bazı parçaları yazıp saklıyorlardı. Şu halde Hz. Muhammed'de gördükleri ve sözde yadırgadıkları beşerî niteliklerin o peygamberlerde de bulunduğunu bilmeleri gerekirdi.

İnkârdan doğan bu tür itirazların vahyin niteliğine (âyet 4, 5), geliş tarzına (âyet 32) ve Hz. Peygamber'in şahsına (âyet 7, 8, 9) aîd olmak üzere üç noktada toplandığı görülür. Sürede bu itirazlara ayrıntılı olarak cevaplar verilir; ayrıca inkârcıların ruh halleri tahlil ve tasvir edilerek Allah huzurunda hesap verilmeyeceğini sananların kendilerine melekler gönderilmemesini ve Tanrı'nın görünmemesini bahane ettikleri, bunun da onların kibirlerinden ileri geldiği vurgulanır. Suçluların ve kötülük yapmaya meyilli olanların Kur'an'daki uyarılara hiç gerçekleşmeyecekmiş gibi baktıkları ve bu yüzden peygamberlere düşman oldukları ortaya konur (âyet 31). Kur'an'ın niçin toptan indirilmeyip âyet âyet nâzil olduğunu soranlara, müminlerin kalbine daha iyi yerleşmesi için bu yöntemin seçildiği bildirilir (âyet 32). Bu cevap, Kur'an'ın içerdiği bilgilerin, gerçeklerin ve amelî prensiplerin gerektiği şekilde kavranıp benimsenmesi ve hayata geçirilebilmesinde zaman, ihtiyaç ve kapasite gibi faktörlerin dikkate alınmış olduğunu göstermesi bakımından büyük önem taşır.

35-39. âyetlerde, peygamberlerini red ve inkâr eden bazı eski kavimlerin nasıl cezalandırıldığına kısaca işaret edildikten sonra bunların kalıntılarını gördükleri halde ibret almayan Mekkeli putpe-restlerin Hz. Peygamber'le alay ederek aynı hatayı işledikleri ve inkârcılıklarını ısrarla sürdürdükleri, bu halleriyle de hayvanlara benzedikleri, hatta daha da aşağı oldukları ifade edilir (âyet: 40-44). Bundan sonraki âyetlerde kozmolojik delillerden bazı örnekler verilerek dünyanın da âhiretin de tek hâkiminin Allah olduğu açıklanır (âyet 45-57).

Sürenin son kısmında, şanı yüce ve ölümsüz olan Allah'a inanmanın, O'na güvenmenin ve huzurunda secde etmenin insana gerek bu dünyada gerekse âhirette neler kazandırdığına temas edilir. İyi hal sahibi müminlerin bazı örnek davranışlarına yer verilir. "Rahmân'ın kulları" tabiriyle taltif edilen müminler yürüyüşleri, geceleyin ibadet etmeleri, konuşmaları, sataşmalara esenlik dileğiyle karşılık vermeleri, Allah'a yalvarışları,

yardım severlikleri, bununla beraber ısraktan uzak durmaları, Allah'tan başkasına boyun eğmekten, cana kıymaktan, zina etmekten, yalan söylemekten ve yalan yere şahitlik etmekten kaçınmaları ve iyilik yolunda önderlik etme arzusu taşımaları gibi meziyetleriyle toplumun yüzü akı insanlar olarak örnek gösterilirler. Böylece süre yalnızca vahye karşı çıkan inkârcıların ruhi durumlarını ve acınacak hallerini ifade etmekle kalmaz, vahye inanan insanların örnek özelliklerini de dile getirir ve bu iki tip insan arasındaki farkları açık şekilde ortaya koyar. Özellikle 63. âyet bu iki tipin ahlâkî yapısının bir özetidir. Nitekim bütün tefsirlerde, burada sözü edilen "câhiller" in sataşmaları Câhiliye barbarlık ve küstahlığını, ağır başlı müslümanların bu sataşmalara selâmla karşılık vermeleri de onların, İslâm ahlâkında genellikle "hilim" terimiyle karşılanan ağır başlı, uzlaşmacı, yapıcı ve barışçı karakterlerini ifade edecek şekilde açıklanmıştır (meselâ bk. Taberî, XIX, 32-35; Zemahşerî, III, 99). Süre şu âyetle sona erer: "De ki: Sizin yalvarmanız olmasa rabbim size ne diye değer versin? Siz -resulün bildirdiklerini- kesinkes yalan saydınız; onun için azap yakanızı bırakmayacaktır".

Hz. Peygamber'den rivayet edildiği bildirilen ve bazı tefsirlerde yer alan (meselâ bk. Zemahşerî, III, 234; Beyzâvî, II, 172), "Furkân sûresini okuyan kimse kıyamet gününde Allah'ın huzuruna o günün geleceğine şüphesiz inanmış olarak çıkar ve kolayca cennete girer" meâlindeki hadisin mevzû olduğu kabul edilmiştir (İbnü'l-Cevzî, I, 239-241; Zerküşî, I, 432).

Furkân sûresinin tefsiri ve muhtevasının tahlili mahiyetinde özel çalışmalar yapılmış olup bazıları şunlardır: Ebûsüüd Efendi, *Tefsîru sûreti'l-Furkân* (Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 1026/3, vr. 20-49); Sırrı Paşa Giridi, *Sırr-ı Furkân: Tefsîr-i Sûre-i Furkân* (İstanbul 1312); Muhammed b. Saîd el-Bârûdî, *ed-Da' ve ve'd-dâ' iye fi dav'i sûreti'l-Furkân* (Cidde 1987); Rif'a Ahmed Sâlih el-Gâmidî, *Şifâtü 'ibâdî'r-rahmân kemâ şavverahâ sûretü'l-Furkân* (yüksek lisans tezi, er-Riâsetü'l-âmme li-ta'limi'l-benât, Mekke 1405); İbnü's-Şerîf, *Edvâ' alâ sûreti'l-Furkân* (Kahire 1986); Abdülvehhâb Abdül'âtî Abdullah, *Akîdetü'l-îmân fi zillî sûreti'l-Furkân* (Kahire 1987); Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî, *Tedebbürü sûreti'l-Furkân fi vahdeti'l-mevzû* (Dımaşk 1412/

1991); Ebûlfazl Mîr Muhammedî, "Tefsîr-i Sûre-i Furkân", *Nûr-i 'İlm* (Mihir, Kum 1342 hş., s. 55-58; Dî, 1342 hş., II, 39-45; Hordâd 1343, IV, 25-32).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "frk" md.; *Li-sânü'l-'Arab*, "frk" md.; Buhârî, "Tefsîr", 25/1-5; Tirmizî, "Tefsîr", 25/1-2; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, Beyrut 1405/1984, XIX, 32-35; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Kahire), III, 99; a.e., Kahire 1383/1953, III, 234; İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât* (nşr. Abdurrahman M. Osman), Medine 1386/1966, I, 239-241; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, İstanbul 1314, II, 172; Zerküşî, *el-Burhân*, I, 432; Fîrûzâbâdî, *Beşâ'ir* (nşr. M. Ali en-Neccâr), Beyrut, ts. (el-Mektebetü'l-İlmiyye), IV, 186-189; İbn Hacer, *el-Kâfî's-şâf* (Zemahşerî, *el-Keşşâf* içinde), Kahire 1383/1953, III, 234; Süyûtî, *Esbâbü'n-nüzûl*, Kahire 1986, s. 148-149; a.mlf., *Tenâşûku'd-dürer fi tenâşûbi's-süver* (nşr. Abdülkâdir Ahmed Atâ), Beyrut 1406/1986, s. 104-106; a.mlf., *el-İtkân* (Bugâ), I, 28, 29, 31, 34, 37, 47; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XVIII, 230-255; XIX, 2-58; Elmalılı, *Hak Dini*, V, 3557-3616; Ömer Rıza Doğrul, *Tanrı Buyruğu*, İstanbul 1947, II, 575-585; Abdullah Mahmûd Şehâte, *Ehdâfî küllî sûre ve makâşidühâ fi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Kahire 1986, I, 259-265; Abdurrahman Hasan el-Habenneke el-Meydânî, *Tedebbürü sûreti'l-Furkân*, Dımaşk 1412/1991, s. 17-37.

EMİN IŞIK

FURÛK

(الفرق)

Arapça kelimelerin
anlam ve kullanım farklarını
ifade eden terim,
bu farklara dair eserlerin ortak adı.

Furûk kelimesi sözlükte "ayırarak, iki şeyi birbirinden ayıran özellik" anlamına gelen farkın çoğuludur. Furûka dair eserlerde başlangıçta, insanla diğer canlıların aynı fonksiyonu gören organlarının isim ve sıfatları; onların fiil, davranış ve yaşayış tarzları vb. hakkında kullanılan kelimeler ele alınmaktaydı. Meselâ bu konuda eser yazan ilk müelliflerden biri olan Asmaî, "cülûs" (oturmak) başlığı altında insan ve çeşitli hayvanların oturmasıyla ilgili olarak insan için "cülûs" ve "kuûd", tek tırnaklı hayvanlar için "rübûz", deve için "bürûk", kuş cinsi için "cüşûm" kelimelerinin (*Risâletân fi'l-luğa*, s. 77); "ricl" (ayak) başlığı altında ise insan için "ricl" ve "kadem", at vb. hayvanlar için "hâfir", deve için "huff", koyun ve sığır için "zılf" kelimelerinin (a.e., s. 64) kullanıldığını belirtmektedir. Sâbit b. Ebû Sâbit, insan ve hayvanların dudak ve dudak mesabesinde olan organlarıyla ilgili olarak insan için "şefe", deve için "mişfer", tek tırnaklı

hayvanlar için "cahfele", çatal tırnaklı hayvanlar için "mişkamme" ve "miremme", kuşlar için "minkâr", "mihçen" ve yırtıcı kuşlar için "minser" kelimelerini göstermektedir (*el-Fark*, s. 16-20).

"el-Fark", "el-Furûk" veya "Mâ hâlefe fihî'l-insânü'l-behîmete" adlarıyla III. (IX.) yüzyılda Kutrub, Ebû Ziyâd el-Kilâbî, Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ, Ebû Zeyd el-Ensârî, Asmaî, İbnü's-Sikkît, Ebû Hâtim es-Sicistânî, Sâbit b. Ebû Sâbit el-Lugavî; IV. (X.) yüzyılda Ebû İshak ez-Zeccâc, Ebû't-Tayyib el-Veşşâ, Ebû Mûsâ ed-Darîr, Ebû't-Tayyib el-Lugavî, İbnü'l-Cinnî ve İbn Fâris gibi âlimler eser yazmışlardır. Daha sonraları dili bozulmaktan koruma endişesinde olan ve kelimelerin anlam özelliklerini açıklamada hassasiyet gösteren dilciler bu tarzı sözlük ilmine uyguladılar ve furûk ilmi tabii akışı içinde Arap semantik tarihinde "el-furûku'l-lugaviyye"ye doğru yol aldı.

Anlamca birbirine yakın kelimeler arasındaki semantik farklarla ilgili eserlerin kaleme alınması, aslında dilcilerin, bazı edip ve aydınların kelimeleri asıl anlamlarına ve bu anlamlar arasındaki nüanslara pek fazla önem vermeden kullandıklarını farketmeleri üzerine başladı. Dilciler furûk ilmini dilin yanlış ve kötü kullanımına karşı mücadele için geliştirdiler ve Arap lengüistik tarihi boyunca çeşitli eserler yazdılar. Ancak bu eserler, daha önce yazılanlar gibi sadece insan ve hayvanların belli organ ve nitelikleriyle ilgili farklara münhasır olmayıp genel olarak dilde bir anlam (kavram) için kaç kelime bulunduğunu, dilde eş anlamlı veya anlamca birbirine yakın ya da benzer kelimeler arasındaki farkları belirtmeyi konu edindiler. Meselâ "cülûd" ile "kuûd" (oturmak), "i'tâ" ile "itâ" (vermek), "ilim" ile "ma'rîfet" (bilmek, bilgi), "sem" ile "İsgâ" (dinlemek, işitmek), "vâhid" ile "ferd" (bir, tek), "zimâm" ile "hiçâm" (yular), "mecî" ile "ityân" (gelmek) vb. kelimeler arasındaki anlam ve kullanım farkını açıkladılar; eş anlamlı kelimeler arasındaki nüansları izah eden eserler yazdılar.

Furûk konusunda yazılan eserleri iki grupta toplamak mümkündür. Birinci grupta, eş anlamlı veya yakın anlamlı kelimeler arasındaki farkları gösteren eserler yer almaktadır. Bunların belli başlıları şunlardır: Ebû Hilâl el-Askerî (ö. 400/1009'dan sonra), *el-Furûku'l-lugaviyye* (nşr. Hüsâmeddin el-Kudsi, Kahire 1353) ve *et-Telhîş fi ma'rifeti es-mâ'i'l-eşyâ* (nşr. İzzet Hasan, Dimaşk

1969-1970; Beyrut 1413/1993); Ebû Mansûr es-Sealîbî, *Fıkhü'l-luga* (nşr. Mustafa es-Sekkâ v.dğr., Kahire 1938; nşr. Fâiz Muhammed, Beyrut 1413/1993; nşr. Cemâl Talebe, Beyrut 1414/1994) ve *Nesîmü's-seher* (nşr. Seyyide İbtisâm Merhûn es-Saffâr, Bağdad, ts.); İbn Sîde, *el-Muhasşaş* (Kahire 1316); İsmâil Hakkî Bursevî, *Furûku Hakkî* (İstanbul 1310); Nûreddin b. Ni'metullah el-Hüseynî el-Müsevî el-Cezîrî, *Furûku'l-lugât fi't-temyîzi beyne müfâdî'l-kelimât* (nşr. Muhammed Rıdvân ed-Dâye, Dimaşk 1980); Henrikus Lammens el-Yesûî, *Ferâ'idü'l-luga fi'l-furûk* (Beyrut 1889); Ali Ekber b. Mahmûd en-Necefî eş-Şirvânî, *et-Tuhfetü'n-nizâmîyye fi'l-furûki'l-işlâhiyye* (Haydarâbâd 1340/1921); Abdülmüteâl es-Saîdî-Hüseynî Yûsuf Mûsâ, *el-İfşâh fi fıkhi'l-luga* (I-II, Kahire 1348/1928); Refâil Nahle el-Yesûî, *Kâmûsü'l-müterâdifât ve'l-mütecânîsât* (Beyrut 1969); Necîb İskender, *Mu'cemü'l-me'ânî li'l-müterâdifât ve'l-mütevârid ve'n-naķid min esmâ* ve *ef'âl ve edevât* (Bağdad 1971).

İkinci grupta ise genel olarak aralarındaki anlam farklarına işaret etmeden sadece bir mâna için kullanılan kelimeleri bir araya getiren eserler bulunmaktadır. Bu grupta yer alan belli başlı eserler şunlardır: Asmaî (ö. 216/831), *Ma'hteletet el-fâzûh ve'ttefekât me'ânih* (nşr. Mâcid Hasan ez-Zehbeî, Dimaşk 1406/1986); İbnü's-Sikkît, *Tehzîbü'l-elfâz* (nşr. Luvîs Şeyho, Beyrut 1895); Abdurrahman el-Hemedânî, *el-Elfâzü'l-kitâbiyye* (nşr. Luvîs Şeyho, Beyrut 1885; nşr. Bedrâvî Zehrânî, Kahire 1989); Kudâme b. Ca'fer, *Cevdahirü'l-elfâz* (nşr. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd, Kahire 1932; Beyrut 1405/1985); Ali b. İsâ er-Rummânî, *el-Elfâzü'l-müterâdifetü'l-mütekâribetü'l-ma'nâ* (nşr. Fethullah Sâlih Ali el-Misrî, Kahire 1407/1987); İbn Fâris, *Mütehayyirü'l-elfâz* (nşr. Hilâl Nâcî, Bağdad 1970); Hatîb el-İskâfî, *Mebâdî'ü'l-lugati'l-Arabiyye* (Kahire 1325); İsâ b. İbrâhim er-Rabâî, *Nizâmü'l-ğarîb* (nşr. P. Brönnle, Kahire 1913); İbnü'l-Ecdâbî, *Kifâyetü'l-mütehaftiz ve nihâyetü'l-mütelaftiz* (Beyrut 1305; Kahire 1313; Halep 1345); İbn Mâlik et-Tâî, *el-Elfâzü'l-muhtelif fi'l-me'ânî'l-mu'telif* (nşr. Muhammed Hasan Avvâd, Beyrut 1411/1991); Ahmed Mustafa el-Lebâbîdî, *Leṭâ'ifü'l-luga* (İstanbul 1311); Emîn Âlû Nâsirüddin, *er-Râfid* (Beyrut 1981).

Her iki gruba giren eserlerde kelimeler konularına göre bir araya getirildi-

ğinden alfabetik düzen bulunmamaktadır. Ancak bunların ilmi neşirlerine umumiyetle dizinler de eklendiği için kelimeleri bunlar vasıtasıyla kolayca bulmak mümkün olmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA:

Kutrub, *Kitâbü'l-Fark* (nşr. Halîl İbrâhim el-Atıyye), Kahire 1987, nâşirin mukaddimesi, s. 23-35; Asmaî, *Risâletân fi'l-luga: el-fark ve's-şâ* (nşr. Sabîh et-Temîmî), Kahire 1413/1992, nâşirin mukaddimesi, s. 32-44, 64, 77; a.mlf., *Ma'hteletet el-fâzûh ve'ttefekât me'ânih* (nşr. Mâcid Hasan ez-Zehbeî), Dimaşk 1406/1986; Rummânî, *el-Elfâzü'l-müterâdifetü'l-mütekâribetü'l-ma'nâ* (nşr. Fethullah Sâlih Ali el-Misrî), Kahire 1407/1987, nâşirin mukaddimesi, s. 6-41; Ebû Hâtim es-Sicistânî, *el-Fark* (nşr. Hâtim Sâlih ed-Dâmin), Beyrut 1407/1987; Sâbit b. Ebû Sâbit, *el-Fark* (nşr. Hâtim Sâlih ed-Dâmin), Beyrut 1407/1987; Ebû Hilâl el-Askerî, *el-Furûku'l-lugaviyye* (nşr. Hüsâmeddin el-Kudsi), Beyrut, ts. (Dârü'l-Kütübü'l-ilmîyye); a.mlf., *et-Telhîş fi ma'rifeti esmâ'i'l-eşyâ* (nşr. İzzet Hasan), Beyrut 1413/1993, nâşirin mukaddimesi, I, 12-17; Abdurrahman el-Hemedânî, *Kitâbü'l-Elfâz* (nşr. Bedrâvî Zehrânî), Kahire 1989, nâşirin mukaddimesi, s. 72-133; İbn Mâlik et-Tâî, *el-Elfâzü'l-muhtelif fi'l-me'ânî'l-mu'telif* (nşr. M. Hasan Avvâd), Beyrut 1411/1991, nâşirin mukaddimesi, s. 87-96; İbn Fâris, *Kitâbü'l-Fark* (nşr. Ramazan Abdütevâb), Kahire 1402/1982, nâşirin mukaddimesi, s. 39-43; İbnü's-Sikkît, *Tehzîbü'l-elfâz* (nşr. L. Şeyho), Beyrut 1895; Ahmed eş-Şerkâvî İkbâl, *Mu'cemü'l-me'âcim*, Beyrut 1407/1987, s. 112-114, 283-289, 327-328; Mohammad Akram Chaudhary, "al-Furûk al-Lughawîyyah the Culmination of a Genre", *IS*, I (1987), s. 63-71.

HULÛSİ KILIÇ

FURÜK

(الفروق)

Fıkhi meselelerin veya kaidelerin arasındaki farkları konu alan ilim dalı ve bu dalda yazılan eserlerin ortak adı.

Furûk kelimesi sözlükte "ayırarak, iki şeyi birbirinden ayıran özellik" anlamına gelen farkın çoğuludur. Fıkıh terminolojisinde furûk eşbâh ve nezâir ile, kavâid ilim dallarıyla yakın ilişki içinde olup fıkıhın dış görünüş bakımından birbirine benzeyen, ancak hüküm ve hukukî değerlendirme açısından farklı olan veya şekil itibarıyla farklı oldukları halde aynı hükme tâbi meselelerini konu edinen bir ilim dalının adıdır.

Furûk alanında eser yazan müellifler, genellikle bu disipline bir tanım getirmek yerine kitaplarının girişinde üzerinde duracakları konuları nitelikle bağlamında bazı açıklamalarda bulunurlar ki birbirine oldukça yakın olan bu ifa-